

PAPER DETAILS

TITLE: INGILIZ ARSIV BELGELERİNDE "HALİFE/LİK" KELİMESİ KULLANIMI VE HALİFELİĞİN
KALDIRILMASINDAN SONRA ABDÜLMECİD EFENDİ / THE USE OF WORDS "CALIPH/ATE" IN
BRITISH ARCHIVAL DOCUMENTS AND ABDULMECİD EFENDİ AFTER ABOLITION OF
CALIPHATE

AUTHORS: Ufuk Erdem

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/224132>

Makalenin Geliş Tarihi: 26.04.2016

Kabul Tarihi: 18.05.2016

İNGİLİZ ARŞİV BELGELERİNDE “HALİFE/LİK” KELİMESİ KULLANIMI VE HALİFELİĞİN KALDIRILMASINDAN SONRA ABDÜLMECİD EFENDİ¹

THE USE OF WORDS “CALIPH/ATE” IN BRITISH ARCHIVAL DOCUMENTS AND ABDULMECID EFENDI AFTER ABOLITION OF CALIPHATE

Yrd. Doç. Dr. Ufuk ERDEM*

ÖZ

Halife/lik kelimesi İngilizler tarafından İngilizceye uyum sağlaması amacıyla farklı şekillerde kullanılmıştır. Dolayısıyla bu farklı kullanım şekilleri arşiv belgelerine ve gazetelerdeki haberlere ulaşmada çeşitli sıkıntılara sebep olmaktadır.

Halifelik 3 Mart 1924 tarihinde kaldırıldıktan sonra Abdülmecid Efendi ve ailesine yönelik yakın bir İngiliz takibi olduğu görülmektedir. İngilizler, halife ailesinin Türkiye dışında bir yere yerleşme konusunu adım adım takip edip aile fertlerinin kimler ve kaç kişi olduklarına dair detayları kayıt altına almışlardır. Abdülmecid Efendi ve ailesi önce İsviçre’ye gitmiş, birkaç hafta sonra Fransa’nın Nice kentine yerleşmiştir. 15 yıl Nice’de kalan Abdülmecid Efendi 1939’da Paris’e taşınmış ve ölümüne kadar(1944) da burada yaşamıştır. İngiliz takibi, Abdülmecid Efendi ve ailesi Paris’e yerleştikten sonra da sürmüştür. İngiltere, Paris’teki temsilcilikleri vasıtasıyla Abdülmecid Efendi’nin sağlık durumu ve aile fertlerine ilişkin son bilgileri almaya devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halife/lik, Abdülmecid Efendi, Takip, Sürgün, Varis.

¹ Bu makale 22-23 Mayıs 2014 tarihlerinde Türk Tarih Kurumu tarafından Edirne’de düzenlenen *Son Halife Abdülmecid Efendi Sempozyumu*’nda sunulan bildirinin tam metnidir.

* Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ufukerdem@ardahan.edu.tr

ABSTRACT

Caliph/ate word is used in different ways in order to adapt by the English . However, the use of different forms of access to archival documents and articles in newspapers causes various troubles.

Once removed from the reigns of the Caliphate on 3 March 1924 for the Lord and his family appear to have a close follow-up is British.

British, the caliph family settle in a place outside of Turkey to follow step by step the issue of family members that they are who and how many people have taken to register the details below. The Lord reigns and his family before went to Switzerland, a few weeks later was settled in the city of Nice, France. The Lord reigns in Nice remaining 15 years until his death in 1939 moved to Paris (1944) also lived here. Abdülmecit Lord and his family settled in Paris has continued to follow after. The Lord reigns in Paris by representatives of the health status and their family members have continued to receive the latest information regarding.

Keywords: Caliph/ate, Abdülmecid Efendi, Follow, Exile, Inheritress.

HALİFE KELİMESİNİN KULLANIMI

“Halife” kelimesi dilimize Arapçadan geçmiş olup konu itibarıyla *birinin yerine geçen, padişah*² ve Hz. Muhammed’in vekili olarak Müslümanların imamlığını ve din koruyuculuğunu yapmakla görevli kimse³ şeklinde tanımlanmaktadır.

Osmanlı padişahları genellikle “halife” kelimesini tek başına kullanmamışlardır. Dinin koruyucusu anlamındaki bağışlayıcı ve yardımsever sıfatlarının arkasından yazılan *hilafetpenahi* veya yeryüzünün halifesi anlamına gelen *halife-i rûy-i zemin* olarak kullanmayı tercih etmişlerdir.⁴

İngiliz Milli Arşivinde “halife” kelimesinin kullanımında bir takım farklılıklar göze çarpmaktadır. Arşivde *halife* ve *halifelik* ifadelerine karşılık olarak *ex-Caliph*, *Caliph*, *Caliphate*, *Caliphali*, *Khalifal*⁵ sözcüklerini kullanmışlardır. Hatta aynı klasördeki yazışmalarda dahi tarafların farklı kullanımlarda bulunduğunu görmek mümkündür. Bu durum İngiliz arşiv belgelerine ulaşma noktasında bir takım sorunlara hatta aranılan sonuçlara ulaşamamaya neden olmaktadır.

İngiliz gazetelerinde de benzer şekilde kullanım örneklerine rastlamak mümkündür. Online ortamda bulunan İngiliz gazeteleri tarandığı zaman, tek harf değişikliğine duyarlı olan sistemde farklı sonuçlar alınmaktadır. Dolayısıyla *Caliph*, *Caliphal*, *Caliphali*, *Kahalifal*, *Kaliphate* kelimelerinin her biri ile yapılan aramalarda farklı sonuçların alınması haberlere ulaşmada aksaklıklara sebep olmaktadır.

Caliph/ate, hem İngiliz Milli Arşivinde hem de İngiliz gazetelerinin yer aldığı sistemde halife/lik konusunda en çok tercih edilen anahtar kelimedir.⁶ Bununla birlikte bazı belgelerde de yanlış bir kullanım olarak Abdülmecid Efendi’den eski sultan (*ex-sultan*) diye bahsedildiği de görülmektedir.⁷

² Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 1998, s.318.

³ Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara, 2005, s.834.

⁴ Bazı kullanım örnekleri için bkz. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi** (BOA), BEO, Dosya (D): 2819, Gömlek (G): 211416; **BOA**, BEO, D. 3959, G. 296912; **BOA**, BEO, D. 3886, G. 289912; **BOA**, BEO, D. 4005, G. 300340; **BOA**, DH. KMS, D. 15, G. 4.

⁵ **The National Archives** (TNA), Foreign Office (FO), 141/812; TNA, FO, 608/273/11.

⁶ İngiliz Milli Arşivi resmi internet sitesi: <http://www.nationalarchives.gov.uk/>; 1700-1999 yıllarına ait İngiltere gazetelerine ise <http://www.britishnewspaperarchive.co.uk/> adresinden ulaşılabilir.

⁷ TNA, FO, 371/20861.

HALİFELİĞİN KALDIRILMASINDAN SONRA ABDÜLMECİD EFENDİ VE AİLESİ

Halifelik, İslâm âlemindeki birleştirici vasfını kaybettiği, Türkiye Cumhuriyeti'nde iki başlılığa sebep olduğu, dinin siyaset aracı olarak kullanılmasına yol açtığı ve yapılması düşünülen reformlara engel teşkil edeceği düşüncesinden dolayı 3 Mart 1924 tarihinde kaldırılmıştır.⁸

Halifeliğin kaldırılmasından önce Türkiye'den sürgün edilecekleri konusunda bilgi sahibi oldukları anlaşılan Abdülmecid Efendi ve ailesinin gitmek istedikleri yer konusunda öncelikli tercihlerinin Mısır olduğu görülmektedir. Nitekim İstanbul Konsolosluğundan Mısır Yüksek Komiserliğine gönderilen 2 Mart 1924 tarihli telgrafta, halife ve ailesinin Mısır'a gitmek istediğine dair haberler çıktığı, halifenin de böyle bir istekte bulunması durumunda nasıl bir tavır takınılması gerektiği sorulmuştur.⁹ Benzer şekilde Abdülmecid Efendi'nin kardeşi Şehzade Seyfettin -kişisel ilişkilerini kullanarak- İstanbul'daki İngiliz Konsolos Hon R. C. Lindsay¹⁰ ile görüşerek ailesinin yakın zamanda sürgün edileceğini ifade edip Mısır'a geçme isteğini iletmiştir. Konsolos Türk yetkililer ile anlaşmak şartıyla vize verilmesinde herhangi bir sorun olup olmayacağını Kahire'deki Mısır Yüksek Komiserliğine sormuştur.¹¹ İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiserliği, Mısır Hükümeti ile görüşerek halifenin talebini iletmiş, ancak Mısır hükümeti, halife ve aile fertlerinin Mısır topraklarına girmesine izin vermemiştir.¹²

Halifenin Mısır'a gitme isteği kabul görmeyince yeni arayışlar başlamıştır. Reuters Ajansı bu süreçte halifenin Türkiye'yi terk etmesini yakından takip etmiştir. Ajansın verdiği bilgilere göre 4 Mart saat 14.00'da İstanbul valisi ve İstanbul emniyet müdürü birlikte Dolmabahçe Sarayına giderek, halifenin görevine Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından son verildiğine dair kararı halifenin yüzüne okumuşlardır. Önceden hazırlanmış vasıtalar Dolmabahçe Sarayı'nın önüne getirilmiş ve halifenin hazırlık yapması için kısa bir süre verilmiştir. Bir saat hazırlıktan sonra halife ve ailesi

⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, II. Devre, Cilt:7, s. 27-68; Hilafetin İlgasına ve Hânedan-ı Osmaniyyenin Türkiye Cumhuriyeti Memleketi Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 5 Nisan 1340/1924, Kanun Numarası:431, s.3.

⁹ 2 Mart 1924 tarihinde İstanbul'dan Kahire'deki Mısır Yüksek Komiserliğine gönderilen telgraf. **TNA**, FO, 141/812.

¹⁰ Hon R. C. Lindsay: Mütareke'de İstanbul'a büyükelçi olarak *yüksek komiser* unvanıyla sırasıyla Oramiral Sir Jonh de Robeck, Sir Horace Rumbold ve Honorable (lord oğlu) Sir R. C. Lindsay atanmıştır. Yılmaz Öztuna, **II. Abdülhamîd Zamânı ve Şahsiyeti**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2008, s.100.

¹¹ 2 Mart 1924 tarihinde Hon R. C. Lindsay'dan Mısır İngiliz Yüksek Komiserliği'ne gönderilen telgraf. **TNA**, FO, 141/812.

¹² 5 Mart 1924 tarihinde İngiliz Yüksek Komiserliği'nden İstanbul'a gönderilen telgraf. **TNA**, FO, 141/812.

Dolmabahçe Sarayı'ndan otomobil ile alınarak önce Çatalca sınırına götürülmüş ve orada onlar için hazırlanmış özel bir trene nakledilmişlerdir.¹³

Halife ve ailesi 5 Mart akşamını Çatalca'da geçirip kısa bir süre içerisinde İsviçre'ye doğru yola çıkmıştır. Çatalca'daki gazete muhabirlerinden alınan bilgilere göre halife zayıf ve hasta görünmektedir. Halifenin yanında iki eşi, oğlu, kızı ve maiyeti bulunmaktaydı.¹⁴

Reuters Ajansı 7 Mart 1924 tarihinde Kral Hüseyin'in¹⁵ halifeliğini ilan ettiğini ve bu durumun Fransa'da büyük bir yankı uyandırdığını okuyucusuna duyurmuştur. Diğer taraftan Fransa'daki bazı çevreler (muhtemelen Tunuslular) ise, Abdülmecid Efendi'ye Fransız konukseverliğini sunmak için onu kendi topraklarına davet etmişlerdir. Eski Halife Abdülmecid Efendi 7 Mart 1924'te İsviçre'nin Territet şehrine ulaşmıştır.

Abdülmecid Efendi'nin İsviçre'ye gittiği, ancak eldeki mevcut belgelerden kardeşi Seyfettin Efendi'nin Beyrut'a doğru hareket ettiği görülmektedir. Ailenin önceleri Mısır'a gitmek üzere birlikte hareket ettiği ancak şartlar oluşmayınca ayrıldığı anlaşılmaktadır.

İngiliz arşiv belgelerinde kraliyet ailesi göçmeni (mültecisi) olarak tanımlanan Seyfettin Efendi yanında karısı, iki oğlu, iki sekreteri, üç bayan hizmetçisi, beş erkek hizmetçisi olmak üzere toplamda 14 kişi olarak Mısır'daki akrabalarının yanına gitmek üzere Beyrut'a geçmiş ve burada İngilizlere yeni bir başvuru yapmıştır.¹⁶ Ancak bu başvuru, herhangi bir dinî ya da siyas karışıklığa sebep olur gerekçesiyle Mısır Hükümeti tarafından yeniden reddedilmiştir.¹⁷

Beyrut konsolosu daha kalabalık bir Osmanlı ailesi grubunun Beyrut'ta bulunduğu dair bir telgrafı İstanbul, Kudüs ve Bağdat'a göndermiştir. Konsolosun kendi değerlendirmelerini de içeren telgrafı şöyledir:

“Türk Kraliyet ailesi üyelerinden birisi (Prens Seyfettin) şu anda Beyrut'ta bulunmaktadır. Almış olduğum bilgiler göre aile fertlerinin isimleri şöyledir:

¹³ Reuters'dan özet 5 Mart 1924. **TNA**, FO, 141/812.

¹⁴ Reuters'dan özet 6 Mart 1924. **TNA**, FO, 141/812.

¹⁵ Kral Hüseyin(1852-1931): Mekke Emiri Hüseyin bin Ali, Mart 1924 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin halifeliği kaldırmasıyla halifeliğini ilan etmiştir. Ercüment Kuran, “Birinci Dünya Savaşı” **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt:6, s.200; **Aberdeen Journal**, 4 Nisan 1924, s.7.

¹⁶ 17 Mart 1924 tarihinde Beyrut'tan İngiliz Yüksek Komiserliği'ne gönderilen telgraf. **TNA**, FO, 141/812.

¹⁷ 20 Mart 1924 tarihinde İngiliz Yüksek Komiserliği'nden Beyrut'a gönderilen telgraf. **TNA**, FO, 141/812.

Prens Seyfettin Efendi: Abdülhamid'in oğlu.

Prens Ziyaeddin Efendi: Sultan Mehmet Reşat'ın oğlu.

Prens Cemaleddin Efendi: Abdülaziz'in torunu.

Prens Abid Efendi: Abdülhamid'in oğlu.

Prens Seyfettin Efendi: Abdülaziz'in oğlu.

Prences Saliha Sultan: Sultan Abdülhamid'in kızı ve Ahmet Paşa'nın karısı.

Prences Nazime Sultan: Abdülaziz'in kızı ve Halit Paşa'nın karısı.

Prences Naile Sultan: Abdülhamid'in kızı ve Arif Hikmet Paşa'nın karısı.

Çeşitli sekreter ve memurların da bulunduğu altmış kişi yukarıda sayılan kraliyet ailesi üyelerine eşlik etmektedir.

Kraliyet ailesi göçmenleri 14 Mart'ta Beyrut'a geldiler ve rütbelerine yaraşır bir şekilde karşılandılar! Şerif ailesi (Şerif Hüseyin'i destekleyenler) taraftarları onlara hiç ilgi göstermedi ve hiçbir gösteride bulunmadılar. Onlar şu anda Fransız Yüksek Komiserliği tarafından bir otele yerleştirildi. Kalabalık kraliyet ailesinin masrafları fazla olacağından ihtiyaçları karşılama noktasında er ya da geç malî sorunlar ortaya çıkacak gibi görünüyor. Fransız yetkililerin süresiz bir şekilde aileyi maddî olarak destekleyeceklerini sanmıyorum.”

Beyrut-Mısır hattında bu gelişmeler yaşanırken İstanbul'daki İngiliz Elçisi Lindsay, İngiltere Dışişleri Bakanı MacDonald'a 12 Mart 1924 tarihinde bir rapor göndermiştir. 12 maddeden oluşan bu rapor, Türkiye'nin halifeliğin kaldırılması sürecindeki siyasî durumu ve o dönem Türkiye'nin dış politikasına dair birtakım bilgileri içermektedir.¹⁸ Elçi eldeki verilere göre artık hiçbir Osmanlı İmparatorluğu üyesinin Türk topraklarında kalamayacağını belirtmektedir. Türk yetkililerin Osmanlı İmparatorluğu ailesine mensup kişileri sınır dışına çıkarma işiyle uğraştıklarını ve artık sınır dışına çıkarılmayan aile üyelerinin siyasî olarak çok da önemli kişiler olmadıklarını ifade etmektedir. Raporda daha önce halife ve ailesinin Mısır'a gitmek üzere kendisine başvuru yaptığı ancak yapılan başvurunun Mısır Hükümeti tarafından reddedildiği bilgisi yenilenmekte ve bu duruma İngiltere'nin sebep olduğuna dair haberler çıktığı belirtilmektedir.

¹⁸ MacDonald Mr. Lindsay'dan gelen raporu 17 Aralık'ta aldığını ifade etmektedir. TNA, FO, 141/82.

Sınır dışı edilenlerle ilgili olarak Türkiye'nin gerekli pasaport işlemlerini yaparak Avrupa ve Suriye'deki çeşitli yerlere bilgilendirdiği yazmaktadır. Raporun devamında elçi şunları ifade etmektedir:

“Beklediğim gibi halife ve ailesinin yolculuğu gösteriştten uzaktı. Türk yetkililer bunu büyük bir gizlilikle başardı. Türk yetkililer kurbanlarını küçümser davranıyordu. Örneğin İtalyan Büyükelçiliğine bir halife olarak Abdülmecid'e diplomatik pasaport verilmesini (diplomatik vize) gerektirecek bir durum olmadığını bildirdiler.

Seyahat giderleri için sınır dışı edilenlerin her birine bir miktar para verildi. Anladığım kadarıyla bu bir destek olacaktı, ancak prens ve prenseslerin harcamaları için herhangi bir maaş bağlanması söz konusu değildi.

Türk yetkililer, 7 Mart'ta halifenin isminin ülke genelinde cuma namazında okunan hutbelerinden çıkarılması için özel önlemler aldılar. Halife yerine millet ve cumhuriyet için dualar edildi.

İmparatorluk saraylarının satılacağına dair çeşitli söylentiler var. Sarayburnu'nun (Topkapı Sarayı) müzeye dönüştürülmesi muhtemel görünüyor.¹⁹ Ama son olarak halifenin ikamet ettiği Yıldız ve Dolmabahçe Sarayları hakkında henüz bir karar alınmış değildir. Dolmabahçe Sarayı'nın cumhurbaşkanı kullanımına tahsis edileceği ileri sürülmektedir.

Halifelik kaldırıldıktan sonra halifenin kutsal emanetlere sahip olup olamayacağı bu süreçte en çok sorulan sorudur. Türkiye bu emanetlerin ülke dışına çıkarılmasına kesinlikle izin vermeyecektir. Kutsal emanetlerin Türkiye'den ayrılmasına müsaade edilmeyeceği gibi 1917'de Medine'den İstanbul'a gönderilen hazinelerin²⁰ de Medine'ye iade edilmesi gibi bir beklenti bulunmamaktadır. Ancak Lozan'da Türk delegasyonu tarafından kutsal emanetlerin halifeye ait olduğuna dair görüş ileri sürüldüğü hatırlatılacaktır. Müslüman ülkelerde ise halifeliğin kaldırılması konusunda bazı endişeler bulunmaktadır.

Saltanat ailesi ve eski rejime bağlı birçok insan, ülkenin 'arındırılması'nı tamamlamak için sürgün edilecek (hâlihazırda birçok insan sürgünde). Yetkililer

¹⁹ Topkapı Sarayı'nın 3 Nisan 1924 tarihinde Âsâr-ı Atika Müzesi emrine verilerek, halkın ziyaretine açılıp müzeye dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. **BCA**, Fon(F):30, Dosya(D): 259-2/ Sayı(S): 419.

²⁰ Medine Hazineleri: I. Dünya Savaşı sırasında Medine bölgesine atanan ve Medine Müdafaası ile ün kazanmış Fahreddin Paşa'nın düşman eline geçmesini diye kayıt altına alarak özel önlemler ile İstanbul'a gönderdiği günümüzde Topkapı Sarayı'nda sergilenmeye devam eden hazineler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun Kandemir, **Fahreddin Paşa'nın Medine Müdafaası**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2008, s. 79-80.

raporların güvenilirliği konusunda bazı endişeler taşıyorlar fakat yakın gelecekte çeşitli önlemler alınacağı ve sürgün uygulamasının Eski Sadrazamlar Salih, İzzet, Tevfik Paşalara da uygulanacağına inanılıyor. Bunun yanı sıra eski Sultan Vahdettin'e yakın kişiler ve eski bakanların da listeye dâhil olması bekleniyor. Eldeki raporlara göre bu sürgünler Lozan Af Deklarasyonu'na bağlı protokolde bahsedilen 150'liklerden²¹ ayrı olacaktır. Bu durum Lozan Af Deklarasyonu'nu apaçık ihlal edecektir.”

Elçinin raporunda kısa da olsa Hatay Meselesi, azınlık okulları, Musul Meselesi ve Lozan Antlaşması'nın onayı gibi konulardan da bahsedilmektedir.

ABDÜLMECİD EFENDİ VE AİLESİNE YÖNELİK İNGİLİZ TAKİBİ

Sınır dışı edilen hânedan üyeleri²² Çatalca'dan İsviçre'ye hareket etmişlerdi.²³ Ancak hânedan üyelerinin İsviçre'ye girişi biraz sorunlu olmuştur. İsviçre yasaları çok evliliğe sahip kişilerin ülkeye girmesini yasaklamıştır. Abdülmecid Efendi ise iki karısı ile birlikte seyahat etmekte olduğundan İsviçre yasalarına aykırı bir durum ortaya çıkmıştır. Sınırdaki bir müddet bekletilen Abdülmecid Efendi'nin ülkeye girişi, evlilikleri hakkında ileri tarihte beyanda bulunmak üzere, koşullu olarak onaylanmıştır.²⁴

Birkaç hafta İsviçre'de kalan aile Fransa'ya geçmiştir. Ancak ailenin Fransa'ya geçmesi ve sonrasında yaşadıkları on üç yıllık süre hakkında İngiliz Arşivinde bir belgeye tesadüf edilememiştir.²⁵ Bu uzun süreden sonra ilk belge 1937 yılına aittir.

²¹ Lozan Konferansı sırasında batılı devletlerin önerisi ile Türkiye'de siyasi bir af çıkarılması kararlaştırılmıştır. Türk heyeti “vatan haini” olarak nitelediği 150 kişinin çıkarılacak siyasi aftan yararlanmaması koşuluyla öneriyi kabul etmiştir. (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Nurşen Mazıcı, “Af Yasalarında 150'likler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 55/1(2000), s.79) Elçi halifeliğin kaldırılması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı hanedanına mensup 150'likler dışında yeni bir sürgün kararı almasını Lozan Antlaşması ile kabul edilen genel affa aykırı olduğunu iddia etmektedir.

²² Sınır dışına çıkarılması ön görülen hânedan üyelerinin tam sayısı 234'tür. Tam liste için bkz. Oğuz AYTEPE, “Yeni Belgeler Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hânedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 29-30, (Mayıs-Kasım 2002), s.25-29.

²³ Halife ve ailesinin İsviçre'ye doğru yola çıkması ve İsviçre'de bulunduğu süre İngiliz basınında da yer almıştır. Bazı haberler için bkz. *Nottingham Evening Post*, 6 Mart 1924, s.4; *Western Gazette*, 7 Mart 1924, s.12; *Dundee Courier*, 10 Mart 1924, s.5; *Aberdeen Journal*, 10 Mart 1924, s.6; *The Yorkshire Post and Leeds Intelligencer*, 11 Mart 1924, s.8; *Chelmsford Chronicle*, 14 Mart 1924, s.5.

²⁴ Seçil Akgün, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik*, Temel Yayınları, İstanbul, 2006, s.223; Lord Kinross, *Atatürk: Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, çev. Necdet Sander, Altın Kitapları, İstanbul, 2013, s.455.

²⁵ Yaklaşık 10 yıllık bir süreçte halife ve ailesine ait bir belge bulunmamakla beraber sonraki yıllara ait belgelerde takibatın sürdürüldüğüne dair ipuçları bulunmaktadır. Örneğin Abdülmecid Efendi'nin ikinci defa kalp krizi geçirdiği ifade edilmekte ki bu durum önceki yıllarda Abdülmecid Efendi'nin geçirmiş olduğu ilk kalp krizinden de İngilizlerin haberdar olduğunu ortaya koymaktadır. Yine aile fertlerinin nerelerde yaşadığının bilinmesi de aile fertlerinin yer değiştirmesine rağmen kayıtlarının tutulduğunun ispatıdır.

Menton'daki İngiliz Başkonsolos Yardımcısı Arthur S. Dean 22 Mart 1937'de Paris'teki İngiliz Başkonsolos Dodds'a gönderdiği yazıda şunları ifade etmektedir:²⁶

“Majeste Hükümeti'ni ilgilendirebilecek aşağıdaki bilgiler elime yeni ulaştı:

1- Yasal halife, eski Türk sultanlığına vekâlet eden II. Abdülmecid Nice'de (Fransa) yaşıyor, o ciddi derecede hasta ve ikinci bir kalp krizi geçirdi.

2- Onun doğal vârisleri sırasıyla şöyle:

a- Prens Selim: Sultan Abdühamit'in oğlu ve Suriye'de yaşıyor.

b- Prens Ziyaeddin: V. Mehmet Reşat'ın oğlu ve Mısır'da yaşıyor.

3- Prens Nihat V. Murad'ın torunu ve Suriye'de yaşıyor. Mevcut halife halefini gösterebilir, muhtemel olarak ifade edilecek kişiler:

a- II. Abdülmecid'in kendi oğlu Faruk (şuanda Mısır'dan gelecek karısını karşılamak üzere Cenova'ya gitti).

b- II. Abdülmecid'in kızıyla evlenen Haydarabad Nizamı'nın büyük oğlu.”

Konsolos yardımcısının telgrafını değerlendiren Başkonsolos Mr. Wright Paris'ten kendi görüşlerini de içeren bir telgrafı 29 Mart 1937'de İngiltere Doğu Bölümüne göndermiştir. Bu telgrafta Mr. Wright, öncelikle halifelik ve saltanat kavramları hakkında bir değerlendirmede bulunarak halifelik ile Türk saltanat geleneğinin farklı iki kurum olduğunu belirtmiştir. Osmanlı hânedan geleneğinde saltanatın ailenin en yaşlı üyesine geçtiğini; halife olmanın ise böyle bir kurula bağlanmadığı ve özellikle hânedana has özellikleri karşılayan bir kimlik olmadığı üzerinde durmuştur. Mr. Wright, halifenin kendisine bir halef tayin etmesi şeklinde uygulamalar olduğu gibi hânedan haricinde birisinin de halife olabileceğinin mümkün olduğunu belirtmiştir. Osmanlı hânedanının sürgünde olması dolayısıyla halifelik kimliğinin gerekliliklerini şuanda hiçbir şekilde yerine getiremediğini ifade etmiştir. Abdülmecid'den sonra bağımsız bir hükümdar olmayan Haydarabad Nizamı'nın büyük oğlu Azam Şah'ın ise Müslümanların büyük bir çoğunluğu tarafından halife kabul edilmesinin pek mümkün görünmediğini ifade ederek telgrafını sonlandırmaktadır.

²⁶ Arthur S. Dean'dan Major H. Dodds'a (22 Mart 1937). TNA, FO, 371/20861.

SONUÇ

Halifelik 3 Mart 1924 tarihinde her ne kadar kaldırılmış olsa da İngiliz arşiv belgelerinden ortaya çıkan sonuç İngiliz elçilik mensuplarının halife ve ailesinin durumdan daha önce haberdar oldukları yönündedir. 2 Mart 1924'te Mısır'a gitmek üzere İstanbul'daki İngiliz konsolosluğu ile görüşmeler yapılması bu duruma işaret etmektedir. Ancak ailenin böyle bir duyumu nerden aldığı ya da ne zaman aldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

İngiltere'nin ulusal çıkarları açısından Türkiye'deki halifelik süreciyle ilgili gelişmeleri yakından takip ettiği hatta halifelik kaldırıldıktan sonra da Abdülmecid Efendi ve ailesini mevcut veriler ışığında göz hapsinde tuttuğu ortaya çıkmaktadır. İngiltere Doğu Bölümü Biriminin sürgündeki Osmanlı hânedanında yaşanan gelişmelere duyarsız kalmadığı anlaşılmakla beraber Fransa'daki İngiliz temsilcilere ailenin gözetlenmesi ve ailedeki gelişmelerin İngiltere'ye bildirilmesi yönünde nasıl bir talimat verdiğine dair bir belgeye ulaşılamamıştır. İngiltere halifelik kaldırıldıktan sonra dahi Abdülmecid Efendi'yi yetkileri elinden alınmış, *kısmen yasal!* bir halife olarak görmektedir. II. Abdülmecid'in ağırlaşan sağlık sorunları dolayısıyla ölmesi sonucunda ortaya çıkacak olası bir halife boşluğu probleminde İngiltere'nin olaylara şekil vermek istediği anlaşılmaktadır. Özellikle elçilerin mevcut adayları değerlendirerek merkeze bilgi vermesi, kimin halife olmaya yakın olduğuna dair tespitlerde bulunulması bu durumun apaçık delilidir. Ancak 20. yüzyılın en önemli hadiselerinden olan II. Dünya Savaşı'nın devam etmesi ve Abdülmecid Efendi'nin 1944 yılına kadar yaşamını sürdürmesi halifelik konusunu gündemin çok gerisine atmıştır.

İngiltere bir *dış aktör* olarak Abdülmecid Efendi ve ailesine yönelik yakın takibini sürdürürken, Türkiye Cumhuriyeti'nin sürgün ettiği hânedan üyelerine kayıtsız kalması beklenemezdi. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Fransa'daki dış temsilciliği aracılığıyla aileyi kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Ancak Türkiye'nin Fransa'daki konsolosluğu Marsilya'da bulunmakta, Abdülmecid Efendi ve hânedan üyelerinin birçoğu ise Fransa'nın Nice kentine yaşamaktaydı. Marsilya-Nice arasındaki mesafe (204 km) dolayısıyla aile üyelerini takip etmek zor olacağından Nice'de Türkiye Cumhuriyeti tarafından kadrosu kalabalık bir konsolosluk açıldı. Bu konsolosluğun diplomatik görevlerinin yanı sıra hânedanın siyasi faaliyetlerini de takip etmekle görevli olduğu anlaşılmaktadır. 1938 yılında 150'liklerin affedilmesi ve 1939 yılında halifenin Paris'e taşınması üzerine Türkiye Cumhuriyeti'nin Nice'de bir konsolosluk bulundurmasına

gerek kalmamış ve konsolosluk kapatılmıştır.²⁷ Bununla birlikte Türk Dışışleri Bakanlığı Arşivi araştırmacılara kapalı olduğu için Nice'deki konsolosluğun aile hakkında tutmuş olduğu raporlar/notlar ve dışışleriyle yapmış olduğu yazışmalar hakkında maalesef bilgi sahibi değiliz.

²⁷ Murat Bardakçı, **Son Osmanlılar**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2008, s.17.

KAYNAKÇA

A- Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

The National Archives of United Kingdom

B- Resmi Yayınlar ve Tutanaklar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

Resmi Gazete

C- Süreli Yayınlar (Gazeteler)

Aberdeen Journal

Dundee Courier

Nottingham Evening Post

The Yorkshire Post and Leeds Intelligencer

Western Daily Press

Western Gazette

Western Morning News

D- Ansiklopedi-Sözlük-Kitap ve

AKGÜN, Seçil, **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik**, Temel Yayınları, İstanbul, 2006.

BARDAKÇI, Murat, **Son Osmanlılar**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2008.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, - Ankara, 1998.

KANDEMİR, Feridun, **Fahreddin Paşa'nın Medine Müdafaası**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2008.

KINROSS, Lord, **Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, çev. Necdet Sander, Altın Kitapları, İstanbul, 2013.

KURAN, Ercüment, "Birinci Dünya Savaşı" **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, VI, s.196-200.

ÖZTUNA, Yılmaz, **II. Abdülhamîd Zamânı ve Şahsiyeti**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2008.

E- Makaleler

AYTEPE, Oğuz, “Yeni Belgeler Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hânedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 29-30 (Mayıs-Kasım 2002), s. 15-29.

MAZICI, Nurşen, “Af Yasalarında 150’likler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, LV/1(2000). s. 79-138.